

Évadvégi mérleg

Móra Ferenc nevelt fia

Ebben az évadban 561 előadást tartott a Szegedi Nemzeti Színház. Illetve eddig, vasárnapig még csak 560-at. Az 561-re, a szezon utolsó előadására, ma kerül sor. A színház nyári szünete — ahogyan a plakátok már meghirdették — holnap, július 3-án, hétfőn kezdődik.

Az említett 561 előadás közül 309 a nagyszínházban, 118 a kamaraszínházban és 134 „tájbán”, más városokban, nagyközségekben zajlott le. Ha utánaszámolunk, ez azt jelenti, hogy a szegedi művészek ebben az évadban *minden nap két előadást tartottak*. Ez nem kevés, s ez a szám önmagában is jelzi, hogy a szegedi társulatnak *az idén sem volt könnyű dolga*, s amikor az évad értékelésére az alábbiakban — a teljesség igénye nélkül — kísérletet teszünk, mindenekelőtt *elismeréssel és dicsárettel* kell említenünk színészeink munkájának mennyiségi mutatóit. De nemcsak a mennyiség dicsérendő. Több szép előadást, több kiemelkedő rendezést és alakítást láttunk, mint például a vidéki színházak napokban befejezett debreceni fesztiváljának díjnyertese, *Radzinszkij Futó kalandjának* előadását, s ez még akkor is elismerést érdemlő eredmény, ha a munka egésze *nem követte* ezeket a kiugró, magasabb színvonalú eredményeket, nem zárkózott fel hozzájuk.

Az opera

Ilyen összefüggésben elsősorban *szege di opera* sajátos helyzetéről kell beszelnünk. Az elmúlt években hozzászoktunk már ahhoz, és valljuk be, egy kissé bele is nyugodtunk, hogy a szegedi színházban az operaegyüttes a vezető szerep. De ha természetesen tekintettünk is bizonyos különbségeket — végül is, ha egy olyan háromtagozatos színházban, mint a szegedi, az egyik együttes kiemelkedik, az még nem feltétlenül baj — azért mindig reméltük, hogy a prózai tagozat *egyszer csak utólré majd az operát*. A két között ugyanis túlságosan nagy volt a különbség. S nemcsak részletekben, viszonylag kisebb jelentőségű dolgokban, hanem szinte majdnem mindenben. Az opera világos, koncepciószerű műsora éppúgy messze a tévova prózai műsorsszeállítások előtt járt, mint az előadások színvonala. Nem az a baj persze, hogy az opera kitűnő, s hogy hozzá képest a próza gyengébb. Az a baj, hogy az utóbbi önmagában, az *összehasonlítástól függetlenül* sem elég színvonalas.

Evek óta így van ez. Sajnos nem változott a helyzet az idei évadban sem. A hagyományos koncepciót idén is tovább építő operaegyüttes a *Trubadúron* kívül bemutatta *Csajkovszkij ritkán hallható Pikk dómáját*, *Gotovac* jugoszláv zeneszerző pompás *Eróját*. Az általában lassúnak, nehezebben mozgónak hitt műfaj milyen frissen választ az erősödő jugoszláv—magyar kapcsolatokra (megelőzve a mozgékonyabb prózát), és még arra is volt ereje, hogy felhasználva egy adott lehetőséget, szegedi operát, a fiatal Vántus István *A három vándor* című egyfelvonásosát bemutassa.

A próza

Hogyan ellenpontozta ezt a próza? Mit állított vele szembe? Nagyon keveset. *A Trisztánnak*, az évadnyitó darabnak, bármilyen szép és költői munka, a mai valósághoz kevés köze volt. Még kevesebb a második bemutatóként láttott *Szegény Dánielnek*. Szó se róla: „jól megcsinált” darab ez, százszázalékos krimi. Logikai igazomkeltésre feltétlenül alkalmas, melyebb ölmény felbresztésére, elgondolkodtatásra azonban aligha. *Shakespeare III. Richárdja* — bár évszázadokkal előbb született —, ha közvetetten is, mégis több szállal kapcsolódik korunk nagy problémáihoz. Előadás azonban sajnos közepes, nehol kifejezetten unalmas volt. Az utolsó prózai bemutató, *Salamon Pál Mész és hegyén* című drámája mai alkotás, keletkezését tekintve nagyon frissen mai. De kapcsolódása a mához nem közvetlen. Konfliktusa, az egyén és a hatalom problematikája, gondolatilag, filozófiailag természetesen nem független korunktól, a századtól, sőt napjainktól sem. De csak filozófiailag, tehát áttételesen, közvetve. Ez magától értetődőleg nem baj, nem hiba. Ez a fajta gondolatiság, intellektualizmus a mai drámák egyik lehetséges típusa; bemutatása is helyes volt. Kétségtelen azonban, hogy ez nem a mai valóság konkrét, közvetlen megragadása, ami végül is *mindvégig hiányzott* a műsorból.

Más prózai darabot az idén nem láttunk. Illetve volt még egy, a már említett *Futó kaland*, amely annak készült. De a végén más lett belőle: zenés vígjáték.

Az operett

Az elmúlt években nemcsak az operaegyüttes és a prózai tagozat színvonalának nagy különbségeit kifogásoltuk, hanem azt is, hogy a színház harmadik tagozata, az *operettegyüttes* belefutott a *giccsbe* és az *igénytelenségbe*. S mi történt? Az együttes tevékenysége lassan, de észrevehetően megváltozott: nagyobb hangsúlyt, jelentősebb szerepet kaptak benne a *zenés színpad modern formái*. Az idei évadban — reméljük véglegesen — a műsor peremére szorult a nemrég még uralkodó, érzélgős nagyoperett, magával cipelve a sokak szerint örökéletű szenti-

mentális előadási modort. *A Bajadér*ral ugyan még az idén is megjelent a színpadon ez a műfaj, de előadását gyorsan elfelejtettük. Viszont szívesen emlékszünk például a *My fair Lady*-re és a most is játszott *Szegény kis nyomozóra*. Ez utóbira nem mint jó darabra, hanem mint kitűnő előadásra.

Ennek a sikernek *nagy ára* volt. Az történt, hogy amiképpen az eredetileg prózai *Futó kalandot*, mint a kigyó az áldozatát, felfalta a zenés vígjáték, ugyanúgy, *majdnem az egész prózai műsort* elnyelte ez a műfaj. Nem Radzinszkij darabjának egyedi esete a probléma tehát, hiszen az előadás, mint láttuk, színvonalas produkció volt, hanem az, hogy a darab színpadi sorsa szimbólummá vált. Vagyis az, hogy ezek a könnyű zenés darabok háttérbe szorították a prózát.

A kamara-színház hivatása

A zenés vígjátékok, jó étvágyú kigyóként, a Kamaraszínházat is elnyelték. Ennek a színháznak az lenne a jellegéből következő legtermészetesebb feladata, hogy — más években történtek is erre kísérletek — modern, különleges hangvételű, nem kommersz daraboknak adjon otthont. S mit láttunk idén ebben a színházban? A bemutatás sorrendjében: a *Férvadászat*-ot, az *Egy vasárnap New Yorkban*-t, a *Házasságról szó sem lehet*-et és a *Bajnoskcsapat*-ot. Csupa kommersz, brutális nyíltsággal kasszasikerre törő zenés vígjátékot, amelyek ellen külön-külön nincs kifogásunk, de kizárólagosságuk elfogadhatatlan „vonalat” jelent.

Mindez megváltoztatta a Kamaraszínház jellegét, funkcióját. Ahelyett, hogy ez a színház erősítette volna a próza hadálásait, alkalmat és lehetőséget adott volna a prózai együttes céljainak, elgondolásainak (feltételezve, hogy voltak ilyenek) megvalósításához, a műsor gazdagításához, tartalmasabbá és vonzóbbá tételéhez.

Azt jelenti mindez, hogy a *próza az idei évadban tovább csúszott lefelé*, hogy helyzete rosszabbá, szerepe jelentéktelenebbé vált. Az elmúlt években csak az operához képest maradt el. Az idén már a könnyebb fajsúlyú zenés színpad is megelőzte. S ne gondoljuk, hogy csak *műsorpolitikai* szempontból: az előadások *színvonalát* tekintve is. Igazán kiemelkedő prózai előadást nem láttunk az idén, nyilvánvalóan a *műsorsszeállítás lan gyosságának* egyenes következményeként. Mint ahogyan a zenés vígjátékok színvonalas előadásai is egyenes következményei voltak a jó válogatásnak, a modernebb, igényesebb, bátrabb műsorpolitikának.

A korszerűség alapjai

Mi most már a *teendő*? A világért sem az, hogy a tényleges eredményeket összerombolva emeljük ki a prózát a mélyégből. Azonban csak a minőséget ismerhetjük el tényleges eredménynek. A zenés vígjátékok idén zuhatagként zúdultak a nézőkre. Nem romboljuk az eddigi eredményeket, nem rontjuk a minőséget, ha ennek a szinte gáttalan áradásnak jövőre *útját álljuk*. A Kamaraszínházat véleményünk szerint feltétlenül vissza kell adni a modern, igényes prózai daraboknak, s a nagyszínházban is biztosítani kell a hagyományos és megszokott öt prózai bemutatót. Az idén ugyanis csak négy ilyen darabot láttunk.

Ez azonban csak a feladat egyik és könnyebbik része. Lényegesebb és nehezebb a *minőségen* változtatni. Mi lehet ennek az alapja? Az a meggyőződés, hogy színvonalas műsorpolitikát csak úgy lehet kialakítani, ha a prózai darabok válogatásában és összeállításában a *mai világ kifejezésének igénye a koncentrált erő*. A színház akkor modern és igényes, ha mai problematikájú alkotásokra épít, ha a mai emberekhez akar szólni, ha műsorának középpontjában mai darabok állnak. Természetesen: régi darab is szólhat a mához. A régiség önmagában nem kizáró ok. De nem lehet felmentés sem. A műsorban nem a mához szóló régi, hanem a mához szóló *mai daraboknak* kell többségben lenniök. Méghozzá *túlnyomó többségben*.

Mindeddig folyton *háromtagozatos színházról* beszéltünk. Nem egészen igazságon. Van ugyanis a színháznak egy még nem teljesen önálló, de bátran afelé haladó negyedik tagozata is: a *balettegyüttes*. Lelkes munkájuk megérdemli, szép sikereik kötelezően teszik, hogy ha röviden is, de külön-szóljunk róluk. *Kínótték már az illusztratív feladatok kereteiből*. Nem kell őket bátorítani, biztatni modernsége. Produkcióik bizonyítják, hogy világosan látják, tudják: mai tartalom, lényeges, fontos mondanivaló nélkül nincs igazi modernség. Csak álmodernség, különcködés, érdektelen, formalista játék van.

Amikor modernségről, maiságról beszélünk, se tölük, se a színház többi tagozatától magától értetődőleg nem ezt az álmodernséget kérjük számon. Ellenkezőleg. Ettől természetszerűleg óvni szeretnénk őket.

ÖKRÖS LASZLO

Különösek a véletlenek. Ismerősök, akik híret vették, hogy csütörtökön Pestre megyek, megkértek, vigyem magammal házaspár vendégeket. S másnap reggel már fel órával az indulásra megbeszélte idő előtt nálam voltak utasaim. Bemutatkozott a hatvan és hetven közt levő, de ennél fiatalabbnak látszó férfi: *Lippai István*. Elindultunk, s aztán mesélni kezdett...

Móra Ferenc két alkalommal írt tárcát a tehetséges parasztyerek sorsáról. 1910-ben jelent meg *Katona Imriske* című tárcája, amely utóbb mint a *Georgikon* Epilógusa *Levél Messzi Imriskének* címmel vált közismertté és nagy hatásúvá. A 13 éves csorvai kapitányság-beli tanyai parasztyerekről szól benne, akinek csodálatos műszaki, művészi tehetsége különös fűrés-faragásban nyilvánkozott meg: az újszegedi fűrészgárban láttak alapján otthon kis fűrészgépet fabrikált, fából cséplőgépet, szuperáló (órát, miegyebet).

Az író, akinek fölhívták rá a figyelmét próbálja meggyőzni Imriske apját: vétek volna, ha ez a gyerek elveszödne ott a pusztán. Az évezredek paraszti félelem attól, hogy az úrrá lett gyerekek cserben hagyja öreg szüleit, nem engedni ki a paraszti tehetséget a tanyák világából. S a hűbéri-tökés világ szomorú tanulságai között Móra keserűen írja le: igaz van Katona Pálnak. S ekkor ír le egy olyan megrendítően szép bekezdést, amely nemcsak döbbenetes társadalomtudományi tapasztalat általánosítása, hanem *önvallomása* is a véreit elhagyni kényszerült s a polgári világba igazán soha be nem fogadott írónak. Nem véletlen, hogy *Parasztok* című szociológiai munkájában Erdei Ferenc, aki a maga sorsán is átérezte a Messzi Imriskék és Móra Ferencek tragédiáját, *szó szerint átveszi* ezt a passzuszot. S nem véletlen, hogy Erdei könyvében a királyi ügyész kék ceruzája e lázításra gyanús sorokat aláhúzza: „Mire vihettéd a mi tülekről, marakról, egymás hegyén-hátán gázoló úr falánkban? Lángész lennél? Kinevetnének, megtagadnának, fölfeszítenének. Szerény lennél? A bolondok szepérével fizetnének ki... Úri pozíciót verekednél ki magadnak, talán jó hírt is, egyetemi katedrát is — és... el-sápadnál a szíved gyökerétg.

Bába Mihály

A vízfordó

Április közepén került a telepre. Amikor megláttam, bosszankodva mentem a művezetőhöz.

— Minek hozta ide?
— Vízfordónak.
— Van itt elég cigány.
— Egyvel több lesz — legyintett és ott hagyott.

Nemcsak én, a többiek is mérgelődtek az első napon. Sok bajunk volt a cigányokkal, mert nem ismerték azt a szót, hogy munkafegyelmre. Ha kedvük szoty-tyant egy kis pihenésre, egyszerűen nem jöttek dolgozni és kész. Ha rászóltunk valamelyikre, hogy mért nem jött, csak vigyorgott:

— Elesapta a hasamat azsa jó lében krumpli.

Pedig nem panaszkodhattunk itt a kosztára. Mindennap hús volt. Kedvünkben jártak, hogy siessünk a munkával, mert ha kész az üzemszék, akkor ötszáz embernek nem kell eljárni a faluból Pestre dolgozni.

Meleg tavaszi napok voltak: ingujjra vetkőzve dolgoztunk. A vízfordó, a kis cigánylány délután alig győzte hordani a vizet.

Megállt előttem.

— Iszik? — kérdezte.

— Iszom.

Vártam, hogy adj a kannatetőben.

— Na, mért nem adod már — mordultam rá.

— Nem akarom fogdosni a tetőt, maga vegye ki.

— Miért?

mikor olvasnád, milyen árat szabnak a búzának a te megtagadott vércid, és a halálós órád párnáján is átkoznád azt a percet, amelyekben otthagytad őket, és beálltál urnak...

Katona Imriske visszaszűlyed a paraszti világ egyént nem ismerő közösségébe. De egy másik gyermektehetséget pár évvel utóbb éppen Móra segített érvényesüléshez. Lippai István 1902-ben született, tizenegy éves volt 1913-ban, amikor Móra és Sz. Szigethy Vilmos Szaty-mazon nyaralva, megismerte a kis birkapásztor. Maga Móra írja *Világ vándorai* című tárcájában 1929-ben: „Fölcsedte a boldogtalan az elrontott kézirataimat, amiket széthajigáltam a tarlón, kisimogatta, s megpróbálta elolvasni őket. Azt hitte szegényke, hogy majd okosodik belőlük, s nem vette észre, hogy a reménytelen kísérletezés alatt tilosba vezette a kos a bárányokat. Csak arra riadt fel, mikor a gazda a nyaka közé csördített: Te költő, te, az apád istenit!”

Móra keserűen, humora remekel e sorokban. *Költőnek csúfolják* ezt a beűre vágó, értelmes kis parasztyereket holta napjáig, ha itt marad. *Magához vette a szegény kapás-gyereket, és kitanította*. Elvégzett négy osztályt a piaristáknál, aztán — a háborús nyomorúság miatt az eredeti tervet, az egyetemmel földadva — a fémipari szakiskolában folytatta, s ott érettségizett 1921-ben. Az újszegedi kender-gyárban kezdett dolgozni, de pár év után konfliktusai támadtak: tanultsága miatt a gyár tisztviselőivel kellett volna tartania, szíve azonban a munkástársaihoz húzta. Móra írta: „Mindig hoztam jött tanácsért, mit tegyen, s én mindig azt mondtam neki: azt teszed, amit a becsület kíván, s azokkal vállalod az éhséget, akikkel együtt keresed a kenyeret.”

Lippai István beleunt a két malomkő közötti őrlésbe — ezek is Móra szavai: 1927-ben *fölkerekedett, s kivándorolt Törökországba*. Vasúti munkásként kezdte, aztán egy gépgyárban dolgozott, nemskára vasúttépítésnél lett műszaki vezető. Szorgalmasan írta beszámolóit nevelő apjának Móra Ferencnek. 1928 karácsonyán már arról számoltatott be, hogy *ő Kemál pasának, a török köztársasági elnöknek a garázsijőnéke*.

A továbbiakat most tudom meg. Lippai Istvántól. 1940-ig élt *Törökországban*, s tán ma is ott élne, ha a háború haza nem kergeti kint alapított családjával egyetemben. Mórának már csak sirjához látogathatott, s látogat azóta is mindig, valahányszor Szegedre jön. Utóljára a Vörös Csillag Traktorgyárban dolgozott, onnan ment nyugdíjba. Két mérnök fia örökelte műszaki tehetségét.

Tizenkét évig élt Mórán: egy földel alatt a Szegedi Napló házában. Mindenre kíváloan emlékszik. Arra, hogy Tömörkény kiszólt a szerkesztőségi ablakon az udvaron játszadozó gyerekek: „hosszon neki Ónozó Poldiné ebből vagy abból a fajta borából egy üveggel.

Nyaranta a család — Móráné és Panka — kiköltözött tanyára. Ilyenkor Móra és fogadott fia kettesben maradtak. Pista gyerek hozta reggelire a tejet. A Tiszában ebédelték. Vacsora után dolgozott Móra legtöbbet.

Emlékezetes marad számára a világháború kitörése. Móra Domokoséknál volt hivatalos ebéden. Jött a távirati iroda jelentése: megölték a trónörökösét. Móráné azonnal előkerítette Pistát, s küldte vele a táviratot Domokosékhöz. Móra föllált az ebédől. Elkomorodva szólt Domokos Lászlóhoz: „Meglásd, Laci, ebből háború lesz!” Együtt siettek a szerkesztőségre a különkiadást megírni. Lippai Pista is árut a *Napló* rendkívüli számát...

Fölvonulnak a baráti kör alakjai: *Pongrácz* Albert, aki gyakran adott téli szállást a tűzelőben szűkölködő Mórának. *Dettre* János, a harcos barát, *Heller* Ödön, a mártír-festő, *Juhász* Gyula, a szomorú szemű költő, Sz. Szigethy Vilmos, a gavallér levéltárnok és lap-szerkesztő... Lippai István emlékezete megeleveníti őket sok apró, de jellemző epizódokkal.

*

Móra modellje szerény ember. Hall, olvas egykori gazdájáról, de mindaddig nem jelentkezett az irodalomtörténetnél, hogy a kevesek közé tartozik, aki *egy kenyéren élt Mórával* tucatnyi éven át. A háború alatt — egy kivételével — elpusztultak Mórának hozzá Törökországba írott levelei. Emlékei azonban szerencsére frissek, s nemskára magnefotonszalagon őrzik a neve-lőpa emléket.

PÉTER LASZLO

— Azt mondták, ne merjek hozzányúlni.

Szénfekete szeme csillogott. Kócos, hosszú haja eltakarta homlokát. Arcát mintha körzével rajzolták volna ki.

— És a kútnál?
— Ott nem látják.
— Hány éves vagy?
— Tizenöt.

Kivette a kannafedőt, teleöntötte vízzel, ittam, a többi pedig kilótyintettem az egereknek. Már indult is tovább a lány.

— Hogy hívnak?

— Márta — nevetett. Villogott a fog-sora. Meglebbentette a szoknyáját. Ringó léptekkel ment a következő emberig.

Egy hét múlva már azért se kiabáltak rá, ha kivette a fedőt és teli öntve nyújtotta. Megszoktuk, hogy közénk tartozik.

— Márta, vizet — hangzott fel a kiáltás. És szinte ugyanabban a pillanatban egy tarka szoknyás lányka futott a hang irányába.

— Mért nem fésülködés meg? — kérdeztem tőle egyszer. — Olyan borzas vagy így, mintha most keltél volna fel a szalmából.

Szemembe kacagott és elszaladt. Másnap csat fogta össze a haját. Nevettem.

— Te, Márta, ha már a hajad ilyen szépen megfésülted, igazán megmoshatad volna a nyakadat.

Egy pillanatig farkasszemet nézett velem. Szikrázott a tekintete. Már százszor megbántam, hogy ezt mondtam.

— Nem tetszik? Akkor vigye a nyakamról a sunyi tekintetét. Holnap biztosan azt kérné, hogy fessem ki a fenekemet — csapott a popsi-jára és ringó, riszáló léptekkel elment. Otthagytott. Csak hápgtam. Délután kiállottam Mártának.

— Vizet!

Nevetve, mosolyogva hozta.